

e-ISSN: 2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Pamukkale University Journal of Divinity Faculty
Güz/Autumn 2020, 7/2, 1435-1456

ÖTEKİ ALGISININ TEFSİRDEKİ YANSIMALARI: ŞİA ÖRNEĞİ
Reflections of the Marginal Perception in the Interpretation:
Example of the Shia

Güven AĞIRKAYA

Arş. Gör. Dr., Adıyaman Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı,
Adıyaman, Türkiye. e-Mail: guvenagirkaya@gmail.com Orcid no: 0000-0002-0688-
7306

Hakemler / Referees:

Doç. Dr. Hasan GÜMÜŞOĞLU / Yalova Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi
Doç. Dr. Harun SAVUT / Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received: 02/11/2020
Kabul Tarihi / Accepted: 09/12/2020
Yayın Tarihi / Published: 30/12/2020
Cilt / Volume: 7
Sayı / Issue: 2
Sayfa / Pages: 1435-1456

Atıf / Cite as: Ağırkaya, Güven. "Öteki Algısının Tefsirdeki Yansımaları: Şîa Örneği"
[Reflections of the Marginal Perception in the Interpretation: Example of the Shia].
*Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi-Pamukkale University Journal of
Divinity Faculty* 7/2 (Aralık 2020), 1435-1456. Doi: 10.17859/pauifd.819978

İntihal / Plagiarism: Bu makale, Ithenticate intihal tarama programı ile taranmıştır.
Ayrıca iki hakem tarafından da incelenmiştir. / This article has been scanned with
Ithenticate plagiarism screening program. Also this article has been reviewed by two
referees.

www.dergipark.gov.tr/pauifd

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (PAÜİFD), 7 (2) 2020: 1435-1456
ÖTEKİ ALGISININ TEFSİRDEKİ YANSIMALARI: ŞİA ÖRNEĞİ

Güven AĞIRKAYA*

Öz

İnsanın yaratılışından itibaren hayatında yer alan temell unsurlardan biri dindir. Temell esasları değışmemekle beraber hiçbir din, insan ve toplum hayatındaki vakıya kayıtsız kalmamıştır. Bu sebeple her dinde insanın çeşitli zaman ve mekânlarda karşılaşıcağı problemlere çözüm üreteceğı bir manevra alanı vardır. Bu, mezhep ismiyle maruf olan düşünce teşekküllerinin neşvünema bulduğı zemindir. Mezkûr alanı kullanarak belli bir usûl çerçevesinde, kompleks yapı arz eden nice problemler için alternatif bir çözüm önerisi sunan mezhepler birer zenginlik olmakla beraber kimi zaman tahammül sınırlarını zorlayan mecralara da kayabilmiştir. Bir teşekkül böyle bir mecraya kaydığında artık odaklandığı nokta kendisinin haklılığı ve ne olursa olsun muhaliflerinin yanlışlığı üzerine bir kurgu oluşturmak olmuştur. Öteki algısıyla beraber sahip olunan düşünce yegâne doğru kabul edilerek diğerleri dışarıda bırakılmış olmaktadır. Dolayısıyla temel değerlendirme ölçütü de mezhebin kabulleri olmaktadır. Diğerleri bu ölçütlere vurulmasa dahi potansiyel hasım kategorisine konulmaktadır. Bu durum dinin temel referansı olan Kur'an'ın tefsirine de yansıtılmıştır. Mezhepler mezkûr durumda az çok pay sahibi olsalar da bu konuda ön saflarda olan mezhebin Şîa olduğunu söylemek mümkündür. Şîa kaynaklarındaki rivayetlere bakıldığında bariz bir şekilde Şîa ve diğerleri ayırımını görmek mümkündür. Bu araştırmada mezkûr mezhebin kaynaklarındaki bazı tefsir rivayetleri referans alınarak öteki algısı mütalaa edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Mezhep, Mezhebî Tefsir, Şîa, Öteki.

Reflections of the Marginal Perception in the Interpretation: Example of the Shia

Abstract

It Religions have always been one of the basic elements in life since the genesis of the people. Although the basic principles have remained the same, none of the religions are oblivious of the facts in human and social life. Therefore, every religion has a maneuvering area where everybody can meet at various times and places to solve their problems. This is the ground where thought formation that is known with the name of growing sectarian. Even though sects which offer an alternative solution for many problems with a complex structure within the framework of a certain method by using the mentioned area, are wealth, but sometimes they have been able to slide to the channels that push the tolerance limits. When an entity slide into such a channel, they most likely focus on their rightfulness and create speculations which ignore all other opposite conceptions. Along with an alienation conception, they believe that they possess a unique idea. Therefore, their main evaluation criterion is the acceptances of

* Arş. Gör. Dr., Adıyaman Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı, Adıyaman, Türkiye. e-Mail: guvenagirkaya@gmail.com Orcid no: 0000-0002-0688-7306.

the sect. Even if they do not mention, they accept all others in the category of potential adversaries. This circumstance is also reflected in the interpretation of the Quran that is the basic reference of the religion. Although the sects have more or fewer shares in the mentioned situation, Shia has a huge portion in this matter. Considering narrators in the Shia sources, clearly, it is possible to see the differentiation between Shia and others. In this study, the other perception is considered by taking the tafsir examples as references from the sources of the mentioned communion.

Keywords: Tafsir, Sect, Sectarian Exegesis, Shia, The Other.

Structured Abstract: One of the most distinctive features of sect-oriented commentaries is that they try to find evidence to support them from the two basic references of religion, the Qur'an and the Sunnah. It is extremely difficult for each sect to find sufficient clear evidence to strengthen its own principles. In this case, many evidence is provided by interpretation. When interpretation alone is not enough, it is mentioned that the meanings of the west of the west and beyond are mentioned.

First of all, the issue of imamat, which started with political conflicts, has been turned into a religious belief by the Shia and has been made the most basic issue by not being accepted with it. The right to have a say in the religious field is devoted to the imams, and imams are considered the true heirs of the prophets. They will continue the duty of the institution of prophethood.

When the Shia cannot find evidence from the Quran and Sunnah for political issues that it has turned into belief principles; it sought to interpret these two sources within the framework of his own principles, and by alienating himself on this subject, it has almost distorted the texts. The examples given under different headings below show this clearly. In this regard, all the medihs in the Quran are given to the imams and their subjects; that they make all their denigrations to their enemies; associating almost all nas with imamate-velayat; Matters such as believing that only their own followers will be saved sum up the vicious circle. When some of the narrations in the tafsir sources of the Shia are examined, it is possible to say that the Quran, which is the primary source of Islamic belief, has been transformed into a sectarian book. In this sense, Hz. The vicious circle of trying to prove the imamate of Ali and his descendants, as well as seeing everyone who dissents as potential adversaries, is a clear reflection of the perception of us and the other in the interpretation. The reason for this marginalization is not the non-Shiites but the Shia itself. Consequently, their wishes for a close relationship with Shi'a will not go beyond fantastic optimism before the aforementioned situation ends.

In order to meet a common ground on a reasonable level, it is essential that at least the principle of respect for the saints of the religion is not violated. However, the Shiite doctrine cursed everyone who did not support their ideology in the issue of imam, especially the first two caliphs. It distorts the Quran verses by using this ideology. As long as this situation continues, it seems difficult to wish for a common denominator.

There may be an objection here that some rumors are fabricated, but these rumors are still reported in the sources written today. If the Shia accepts that these are fabrications, why does she support them? In addition, it is known that the Shiite doctrine does not show a demeaning behavior in the tafsir sources in the regions where it is dominant, on the contrary, it continues its approach today and tries to create a Shiite crescent in the geography where it has almost all its energy. It is possible to find interpretations that always emphasize the principles of sect in sect-oriented commentaries. However, the decisive criteria are the basic principles and sound sources of religion. It would be too much optimism to expect tolerance to interpretations that are contrary to the basic references of religion. For this reason, first of all, it is essential for the exclusivist understandings to come to a common ground. Without coming to this ground, the discourse of "being marginalized" evokes an oriental cunning.

Keywords: Tafsir, Sect, Sectarian Exegesis, Shia, The Other.

GİRİŞ

Evrende cereyan eden birçok olay, farklı kişi veya topluluklar tarafından analiz edildiğinde vardıkları sonuçların değişkenlik göstermesi sadece mevzubahis obje ile alakalı değil aynı zamanda değerlendirmeyi yapan suje ve ölçütleriyle de bağlantılıdır. Bundan mütevellid aynı vakia farklı kişi veya toplumlar tarafından, farklı zaman veya mekânlarda değerlendirildiğinde aynı neticeyi vermemesi son derece tabiidir. Bu, özellikle farklı okumalara müsait olan sosyal bilimler alanında daha belirgin bir durumdadır.

Hakikat arayışının tarihini insanlığın yaratılışıyla başlatmak mümkündür. Bu yeni doğan bir çocuğun yavaş yavaş çevresini keşfetmeye çalışması ve bunun makas değiştirerek ömür boyu sürmesi gibidir. Düşünce yürüyüşünü de buna benzetmek yanlış olmaz. Her düşünce öncekilerden beslenerek sonrakini oluşturur ve bu döngü sürekli bir deveranla kültürler oluşturup medeniyetler kurar. Kültür ve medeniyet belli alanlarla sınırlı olmayıp bir çok farklı unsurun kompleks bir ilişki içinde olduğu bir bütünü ifade etmektedir. Bu unsurların bütün içindeki payları ve etkileri farklı olsa da her bir unsurun önemli misyonlar yüklendiği izahtan varestedir. Dolayısıyla medeniyeti oluşturan sadece teknolojik gelişmeler veya sadece felsefe, sanat, musiki ya da tek başına din değil; bunların yanında insan hayatı için önem arz eden birçok unsurun birlikteliğidir. Bir başka ifadeyle medeniyet, tekdüze bir düşüncenin değil; din, bilim, sanat, felsefe ve musiki gibi çeşitli enstrümanların hayat bulduğu, kendi içinde hem uyumlu hem bağımsız bir kompozisyondan müteşekkil bir bütünü ifade etmektedir. Din muhtevalı unsurlar da medeniyet dediğimiz yapının önemli bir parçasıdır.

Medeniyet, farklı parçaların kompozisyonundan doğduğu gibi onu oluşturan parçalar da kendi içinde farklı unsurlar ihtiva ederler. Bu araştırmanın birinci dereceden konusu olması hasebiyle medeniyetleri oluşturan unsurlardan biri olan din, tümel bir kavram olarak alındığında onun da birçok alt biriminin olduğu görülecektir. Bu alt birimlerin kendi içinde sürekli uyumluluk arz etmesini beklemek imkânsız olmasa da son derece zordur. Zira kültürel zenginliği oluşturan sadece uyumluluk değil aynı zamanda farklılıktır. Her farklılık ise daha iyiye daha güzele doğru bir devinin göstergesidir. Bu meyanda din binasının önemli unsurlarından biri de mezheplerdir. Farklı zaman ve mekânların insan-toplum-ihtiyaç vakiasıyla girdiği etkileşimin düşünce planına yansımaları olarak değerlendirilebilecek bu teşekküller aynı zamanda kültürel bir zenginlik sebebidirler. Zira her farklı yaklaşım diğerlerini tetikleyerek düşünsel bir devinime ve içtimai bir zenginliğe kapı aralamıştır.

Hangi alanda olursa olsun izmihlalin tekerci anlayışlarla beraber başladığını söylemek yanlış değildir. Tekerci yani ötekini yok sayan, kendisini yegâne doğru kabul eden anlayışlar genellikle güçlü oldukları zamanda bir kısır döngüye girmişlerdir. Bu durumu bir tür güç zehirlenmesi olarak nitelendirmek mümkündür. Mutezile bu meyanda verilecek ibretlik bir örnektir. Zira en güçlü olduğu zamanda siyasi iktidarın

da gücünü arkasına alarak muhataplarına dünyayı adeta zindan ettiği mihne süreciyle aslında kendi sonunu hazırlamıştır. Bu durum kendisi dışındakilere yaşama hakkı vermeyen bütün inhisarcı anlayışlar için geçerlidir. Zira zenginlik olacak unsurların faşist anlayışlarla adeta enfekte olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Dolayısıyla ırk sahibi olmakla ırkçılık; mezhep sahibi olmakla mezhepçilik; dindar olmakla dincilik birbirinden fersah fersah uzağa düşebilmektedir. Biri farklılık ve zenginlik iken diğerinin taassupla enfekte olmuş ve ideolojiye evrilmiş fikrî bir fukaralık olduğunu ifade etmek gerekir. Bu çalışmada yukarıda işaret edilen hususlar tefsir-mezhep-Şîa ekseninde irdelenecektir. Konu özellikle Şîi tefsir literatüründe zikredilen örnekler üzerinden mütalaa edilerek bu durumun sebep olduğu savrulmalara dikkat çekilecektir.

1. Mezhep ve Öteki

Mezhep ifadesi sözlükte “gitmek” anlamına gelen “z-h-b” kökünün mastar, ism-i zaman ve ism-i mekân formu olup, “gitmek, gidilen/takip edilen yol, gidilen yer, gitme zamanı” gibi anlamlarda kullanılmaktadır.¹ Kavram olarak ise mezhebi, “dinin aslî veya fer’î hükümlerinin dayandığı delilleri bulmakta ve bunlardan hüküm çıkarıp yorumlamakta otorite sayılan âlimlerin ortaya koyduğu görüşlerin tamamı veya belirledikleri sistem” olarak tanımlamak mümkündür.²

Bir mezhebin oluşumu için öncelikle tarihi bir sürecin; bir sisteminin, metodolojisinin, o mezhebi kuran veya sistemleştiren önder şahsiyetlerin, mezhebin görüş ve anlayışlarını sonraki nesillere aktaran kaynakların ve belli bir dönem için de olsa bu görüşleri benimsemiş kişilerin bulunması gerekir.³ Binâenaleyh mezhep, ehil kimselerin, birey ve toplumun ihtiyaçlarını göz önünde bulundurup dinin temel kaynaklarını (şer’î deliller) referans alarak hem teorik hem de uygulamaya dönük (amelî) hükümler çıkarmak için takip ettikleri yolu, metodu ve vardıkları neticelerin insanlar tarafından benimsenip uygulanmasıyla teşekkül eden oluşumları ifade etmektedir.⁴

Bütün mezheplerin referans aldıkları dinî kaynakları Kur’an ve sünnet olmakla beraber, zekâ ve bilgi anlayışları, bazı dinî metinlerin farklı okumalara açık olması, içinde bulunulan sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik çevre gibi unsurlar, farklı zaman ve mekânlarda farklı ihtiyaçların zuhur etmesine ve beraberinde dinin

¹ Ebû Abdurrahman Halil b. Ahmed, *Kitâbü'l-ayn*, thk. Mehdi el-Mahzûmî - İbrâhim es-Sâmerrâî (Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl, ts.), 4/41; Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Yakub b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2005), 86; Muhammed b. Abdirezzak el-Hüseynî Ebü'l-Feyz Murtaza ez-Zebîdî, *Tâcu'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs* (Dâru'l-Hidâye, ts.), 2/449-450; Muhammed bin Mükerrrem bin Ali Ebü'l-Fadl Cemâleddin İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdir, 1994), 1/393-394.

² İlyas Üzüm, “Mezhep”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/526.

³ Bekir Topaloğlu & İlyas Çelebi, *Kelam Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2010), 215.

⁴ Güven Ağırkaya, “Ehl-i Sünnet Tesmiyesinin Mezhebi Tefsirlerdeki İzdüşümleri”, *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (Haziran 2020), 878.

yaşanması ve hükümlerinin uygulanması konusunda tabii olarak farklı anlayışların oluşmasına sebebiyet vermiştir.

Dinin sahih kaynaklarını referans aldığı ve insanın fikir yürütebilmesine açık alanın (ictihad) dışına çıkmadığı sürece bu yaklaşımların karmaşık yapı arz eden birçok problem için çözüm önerileri sunan birer zenginlik olduğu müsellemdir.⁵ Bu meyanda her ekolün varlığını devam ettirme, düşüncelerini savunma, sistematüğini kuvvetlendirme, bilgi birikimini sonraki nesillere aktarma, İslam toplumunun problemlerine çözüm sunma gibi gerekçelerle kendisini ehl-i hak(tan) görmesi de tabiidir. Çünkü kendi düşünce sistemini kendi dünyasında içselleştirmemiş, tutarlı bir sistematüğü olmayan, müntesiplerinin problemlerine çözüm üretmeyen oluşumların varlıklarını sürdürmeleri mümkün değildir.

Mezhep müntesiplerinin zamanla mezheplerini dinin bir parçası olarak değil dinin üzerinde bir tasavvurla ele almaları ve muhaliflerine tahammülsüzlük göstermeleri hem “mezhep” kavramı hakkında negatif bir algı oluşturmakta hem de mezhep karşıtlığını körüklemektedir. Hâlbuki çoğu zaman bu karşıtlığın sebebi bizzat mezhep vakıası değil birey veya grupların mezhebî aidiyetle yaşadıkları savrulmalardır. İdeolojik bir ötekileştirme olan bu durum cahiliye döneminin asabiyet anlayışını çağrıştırmaktadır. Zira her ikisinde de ilmî, aklî ve dinî bir referanstan mahrum olarak doğruluğu veya yanlışlığı düşünülmezsizin körü körüne bir aidiyet savunması temel alınmaktadır. Bu düşünsel bir zenginlik değil taassubî bir kısır döngünün yansımasıdır. Bu kısır döngüden çıkılmadığında aidiyet duyulanın hak, diğerlerinin batıl addedildiğini; müntesiplerin ‘biz’den, muhaliflerin öteki olarak görüldüğünü ifade etmek mümkündür. Bu meyanda zenginlik sayılacak bir husus ötekileştiren bir tefrikaya dönüşmüştür. Zira bu tavır mezhep içinde geliştirilen yanlışları bile ısrar ve inatla savunmayı bir vazife addetmektedir.

Her teşekkülün kendisine has bir sistematüğünün olması ve tutarlılık için meseleleri belli bir metodoloji ile ele alması doğal bir sonuçtur. Ancak bu durum hiçbir zaman muhaliflerine hakaret etmeyi, “dinden çıkmış” muamelesi yapmayı, onları küçümsemeyi, yok saymayı, öteki saydıklarının kutsalını çiğnemeyi, kendi yanlışlarını muhaliflerinin doğrularına tercih etmeyi meşru kılmaz. Şayet bir mezhep, gerek görüşleri gerekse mensuplarının tavırları açısından bu merhaleye ulaşmışsa orada tahammülden bahsetmek son derece zordur. Zira artık ideolojik bir mezhep tasavvuru söz konusudur. Bu tasavvur için kutsal sadece kendisi, diğerleri ise batılıdır; kurtuluşa erecekler kendi mensupları; helak olacaklar ise kendilerinden olmayanlardır.

1.1. Şîa ve Mezhebî Tefsir

Lügavî olarak şiyâ’ kökünden “tâbi olmak, desteklemek; şâyi olmak, çoğalmak” anlamlarına gelen şîa lafzı “taftar, yardımcı, destekleyici; bir kimse etrafında toplanan grup” gibi anlamlarda kullanılmaktadır.⁶ Kavram olarak Resûl-i Ekrem’in

⁵ Ağırkaya, “Ehl-i Sünnet Tesmiyesi”, 879.

⁶ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûs*, 735.

vefatının ardından devlet başkanlığının Hz. Ali'ye ve onun evlatlarından belli kimselere intikal etmesi gerektiğini savunan grupları ifade etmektedir.⁷ Özellikle teşekkülünü tetikleyen sebepler göz önünde bulundurulduğunda Şîî doktrinin tefsir döngüsünün merkezine oturttuğu imamet nazariyesi ve ilgili konuların dinî değil siyasî olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla Şîîlik dinî bir inanç olmaktan ziyade siyasi bir görüş olup; bu siyasi görüş zamanla din hüviyetine büründürülmüştür.⁸ İlk dönemlerde “tarafdar, destekleyici” manasıyla mutlak olarak kullanılan kelimenin, sonraki dönemlerde ortaya çıkan fitne olaylarından sonra mezheplerin oluşumuyla beraber bir teşekkülün ismi olarak kavramlaştığını ve mukayyet bir anlam kazandığını söylemek mümkündür.⁹

Taassub derecesindeki mezhep fanatikliğinin olumsuz sonuçlar doğurması kaçınılmazdır. Zira övgü veya yergiler taassup kısılcasına girdiğinde sağlıklı neticeler beklemek neredeyse imkânsızdır. Çünkü taassupla doğru veya yanlışları değerlendirecek akıl, ilim ve din gibi kıstaslar devre dışı bırakılmış; tarafdarlık temel ölçüt olarak seçilmiştir. Bunun aksine taassup girdabına saplanmayan bir mezhep mensubiyetinin olumlu birçok yönünden bahsetmek de mümkündür. Bunlardan biri de zamanla sistematik ve tutarlı bir metodolojinin geliştirilmiş olmasıdır.

Herhangi bir mezhebe bağlı olmadığını iddia edenlerin çalışmaları dahi en başta ilgili alan disiplinine uygun bir metodoloji takip emek zorunda kalmışlardır. Bu durum tefsir ekseninde ele alındığında bir mezhepten -veya bir usûlden- tamamen bağımsız bir tefsirden bahsetmek son derece zordur. Zira her tefsirde az-çok mezhebî bir yön bulunmaktadır. Bu durumda her müfessirin tevilini mezhebî bir tefsir saymak gerekecektir. Bundan mütevellid mezhebî tefsir tabirini daraltarak kullanmak daha yerinde olacaktır. Binaenaleyh bir tefsirde mezhebî görüşlere yer verilmesi veya bir mezhep usûlü çerçevesine riayet edilmesi ile bir tefsirin mezhep görüşleriyle kurgulanıp ön plana çıkması ayrı değerlendirilmesi gereken hususlardır.

Mezhep orijinli tefsir anlayışlarından biri hatta belki de en başta geleni Şîî tefsirdir. Şîî doktrin bizzat ilahî irade tarafından Hz. Ali'ye verilmiş bir hakkın gasp edildiğini savunarak başta Hz. Ömer olmak üzere sahabenin yaptığı toplantıda Hz. Ebu Bekir'in halifeliğini onaylayan diğer bütün sahâbileri ilahî iradenin kararına karşı çıkmış addederek tekfir etmiştir.¹⁰ Şîî düşünce sistemi bu iddia üzerine bina edilmiş ve bu durum ilmî literatürlerinde işlenen temel mesele olmuştur. Şîa'nın siyasi olan bu görüşlerini inanç haline getirmesi hem Kur'an'ın umumi tealimine hem de sünnete ters düşmektedir.¹¹

⁷ Hasan Gümüsoğlu, *İslam Mezhepleri Tarihi* (İstanbul: Kayhan Yayınları, 2018), 209-213; Mustafa Öz, “Şîa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/111.

⁸ Ali Özek, “İmamiye-İsnaaşeriye Şiası ve Tefsir Anlayışı”, *Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu* (İstanbul: İslami İlimler Araştırma Vakfı Yayınları, 1993), 216.

⁹ Ağırkaya, “Ehl-i Sünnet Tesmiyesi”, 885.

¹⁰ Mustafa Öztürk, *Kur'an ve Aşırı Yorum* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2014), 471.

¹¹ Özek, “İmamiye-İsnaaşeriye Şiası ve Tefsir Anlayışı”, 216.

Şîi literatür incelendiğinde tefsir döngüsünün merkezinde yer alan odak kavram imamettir. Şîiler Kur'an'ın birçok ayetini bu nazariyeleri doğrultusunda yorumlamışlardır.¹² Onlara göre Allah'ın indirdiği şekilde Kur'an'ın tamamının ilmini cem edip onu hıfz eden Ali b. Ebi Talip ve ondan sonraki imamlardır.¹³ Amme (Şîi olmayanlar veya Sünniler) Allah'ın kitabını imam edinmediği halde kendilerini kitabın yetkinleri zannedip onu hevalarına uygun tevil etmiştir. Ammenin bu şekilde yapmış olduğu tevil güvenilir değildir.¹⁴ Zira Kur'an ilimlerinin tamamı Ehl-i beyt'in¹⁵ uhdesindedir.¹⁶ Onlara göre Şîa dışındakiler nahiv, sarf, iştikak, lügat, kıraat gibi kelamın kabuğuyla uğraşıp özden mahrum kalmışlardır ve bu sebeple kitabın muradını anlamaktan çok uzaktırlar.¹⁷

Şîi doktrinde imamet mekanizması o kadar etkindir ki Allah'ın ehl-i beytten olan imamını tanımadan Allah'ı bilip ona kulluk etmek mümkün değildir. Hatta bu durumda olan kimse Allah'tan başkasına kulluk etmiş addedilir.¹⁸ İmamlara verilen bu derece yüksek paye kendisini Kur'an tefsirinde de gösterir ve Kur'an hakkında söz söyleme hakkı imamlara verilir. Zira ilimde rüşuh sahibi olanlar emirü'l-mü'minin (Hz. Ali) ve imamlardır.¹⁹ Resûlullah'ın (s) vasîleri olan imamlar, Allah'ın peygambere indirdiği ayetlerin tevili bilgisine de sahiptirler.²⁰ Bu sebeple işin zirvesi, anahtarı, nihayi noktası ve Rahman'ın rızası imamı bildikten sonra ona itaat etmektir.²¹

Şîi doktrinindeki imamet anlayışı onları hem Kur'an metnini bu çerçevede yorumlamaya hem de metindeki müphem ifadeleri mezhebî saiklerle tevil ederek övgü muhtevalı ifadeleri kendileriyle; yergi muhtevalı ifadeleri ise muhalifleriyle ilişkilendirmeye götürmüştür. Özellikle Ayyâşî ve Kummî tefsirlerindeki sebep-i nüzul rivayetleri incelendiğinde bu iki müfessirin sanki sadece Hz. Ali ve evladı ile onların düşmanları hakkında nazil olmuş bir Kur'an tefsir ettikleri düşüncesine kapılmamak işten bile değildir.²²

Mezkûr ekolün tefsiri iki kısımda ele alınsa bunların birinci kısmı Hz. Ali ve Ehl-i beyt, ikinci kısmı diğerleri olacaktır.²³ Bu değerlendirmede olumlu her içerik

¹² Gümüšoğlu, *İslam Mezhepleri Tarihi*, 215.

¹³ Ebû Cafer Muhammed b. Yakub b. İshâk el-Küleynî, *el-Kâfi* (Beyrut: Menşûrâtü'l-Fecr, 2007), 1/135-136.

¹⁴ Molla Muhsin Muhammed b. Murtaza Feyz-i Kâşânî, *Kitabu's-sâfi fi tefsiri'l-Kur'an*, thk. Seyyid Muhsin Hüseyinî el-Emînî (İran: Dârü'l-Kütübî'l-İslamiyye, 1998), 1/47.

¹⁵ Ehl-i beyt kavramına yüklenen anlamlarla ilgili daha ayrıntılı bilgi için bk. Hasan Gümüšoğlu, "Ehl-i Sünnet ve İmamiyye Şiasının Ehl-i Beyt Kavramına Yükledikleri Anlamlar", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/2 (2014), 291-318.

¹⁶ Feyz-i Kâşânî, *Kitabu's-sâfi fi tefsiri'l-Kur'an*, 1/54-59.

¹⁷ Feyz-i Kâşânî, *Kitabu's-sâfi fi tefsiri'l-Kur'an*, 1/47.

¹⁸ Küleynî, *el-Kâfi*, 1/105.

¹⁹ Muhammed b. Muhammed Rıza el-Kummî el-Meşhedî, *Kenzu'd-dekâik ve bahru'l-garâib* (Tahran: Müessesetu Şemsi'd-Duha, 1967), 3/19.

²⁰ Küleynî, *el-Kâfi*, 1/127.

²¹ Küleynî, *el-Kâfi*, 1/108.

²² Mustafa Öztürk, "Şîi-İmâmî Tefsir Kültürünün Genel Karakteristikleri", *Tarihten Günümüze Kur'an'a Yaklaşımlar*, ed. Bilal Gökçür vd. (İstanbul: İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi Yayınları, 2010), 271.

²³ Ağırkaya, "Ehl-i Sünnet Tesmiyesi", 885.

kendileri; olumsuz içerikler ise düşmanları hakkındadır. Bu tutum ise Kur'an tefsirinde bir "biz ve öteki" anlayışını doğurmuştur.

1.2. Şii Tefsir Literatüründe Öteki Algısı

Şiâ'nın mezhep anlayışı Hz. Ali ve onun soyundan gelen imamlar üzerine kurgulandığı için bu anlayışları tefsir literatürlerine de yansımıştır. Bu durum, ilgili ilgisiz neredeyse bütün ayetlerin imâmet-velâyet bağlamında ele alınmasına zemin hazırlamıştır. Bunun neticesinde kendilerine muhalif olan herkese karşı militan bir tavır sergilemek adeta dinî vazife haline getirilmiştir. Bu da tefsirde Şîa ve diğerleri yaklaşımını doğurmuş ve ideolojilerden bağımsız bir Şîi okuması yapıldığında, kurguladıkları din tasavvurunun soy eksenli bir kabile inancı izlenimi verdiğini söylemek mümkündür.²⁴

Ayetlerdeki mübhem ifadeleri tahrif etme konusunda muhtelif fırkalar pay sahibi olmakla beraber bu konuda en mahir kesimin Şîa olduğunda en ufak bir şüphe yoktur.²⁵ Şiîler Kur'an'da ismi tasrih edilmeksizin zikredilen şahıslardan övgüye konu olanları Ehl-i beyt'e ve onlara tabi olanlara hamletmeyi, yergiye konu olan isimleri ise onların düşmanları olarak yorumlamayı temel bir tefsir ilkesi haline getirmişlerdir.²⁶ Böylece Kur'an'ı Hz. Ali ve onun soyundan gelen insanların velâyet ve faziletlerini ilan etmek için gönderilmiş bir Şîi kitabı hüviyetine sokmuşlardır.²⁷ Onlara göre Kur'an'ın üçte biri Ehl-i beyt ve taraftarları, üçte biri onların düşmanları ve üçte biri de ahkâm ve sair konular hakkında nazil olmuştur.²⁸

Bazı Şîi-imâmî müfessirler birçok ayetin tefsirinde başta ilk üç halife olmak üzere Şîa tarafından sevilmeyen ve muhalif addedilen kişiler, düşünceler ve mezhepler hakkında kimi zaman çok ağır ifadeler kullanmış; özellikle ilk üç halifeyi tahkir ve tezyif maksadıyla isim yerine bir tür takiyye ve şifreleme metodu kullanarak "el-evvel" (birinci), "es-sânî" (ikinci), "es-sâlis" (üçüncü), "fülan" (malum kişi), "es-selâsetu'l-mülâîn" (malum üç mel'un), "evsân" (ümmetin putları) gibi terimleri tercih etmişlerdir.²⁹ Böylece özellikle İsmailiyye ve İmamiyye Şîası, başta ilk üç halife olmak üzere kadim düşman addettikleri bazı sahâbilere Kur'an ayetleri vasıtasıyla küfür ve lanet yağdırmayı tefsirde bir yöntem haline getirmekle³⁰ kalmamış bu sahâbilere destekleyen kim varsa onları da tahkir ve tezyifin meşru hedefi addetmişlerdir.

Kendileri için dinin sahibiymiş izlenimini uyandıracak bir üslup ve muhteva kullanan Şîa kendilerine muhalif olanlar hakkında "amme", nâsıbî³¹ (çoğulu: nevâsıb

²⁴ Ağırkaya, "Ehl-i Sünnet Tesmiyesi", 886.

²⁵ Öztürk, *Kur'an ve Aşırı Yorum*, 477.

²⁶ Öztürk, *Kur'an ve Aşırı Yorum*, 477-478.

²⁷ Süleyman Ateş, "İmamiyye Şîasının Tefsir Anlayışı", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20/ (1975), 150.

²⁸ Feyz-i Kâşânî, *Kitabu's-sâfi fi tefsiri'l-Kur'an*, 1/59-60.

²⁹ Öztürk, *Kur'an ve Aşırı Yorum*, 483.

³⁰ Öztürk, *Kur'an ve Aşırı Yorum*, 475.

³¹ Feyz-i Kâşânî, *Kitabu's-sâfi fi tefsiri'l-Kur'an*, 1/187, 247, 250, 311, 6/376.

veya nussâb), ehl-i hilaf³² gibi kavramlar kullanmıştır. Nâsıb kavramı “Hz. Ali’ye veya onunla beraber oğullarına düşmanlık edenler” anlamında kullanılmaktadır.³³ Bu tesmiye ile ilk dönemlerde genellikle Hâricî ve Emeviler kastedilmekle³⁴ beraber Şîî doktrininin, Şîî olmayan herkesi adeta potansiyel bir “Hz. Ali düşmanı” görerek nâsıbî kavramını muhalif olanların tamamına teşmil ettiği söylenebilir. Zira kendi kaynaklarında zikrettikleri “Nâsıb, Ali’den başkasını ona takdim etmektir”³⁵ şeklindeki tanımlamaları ve kimlerin nâsıbî olduğu konusunda zikrettikleri isim listeleri bu kavramın Şîî olmayan herkese teşmil edildiğini göstermektedir.³⁶

Nâsıbî kavramı, Şîî tefsirlerdeki öteki algısının bariz olarak görüldüğü kullanımlardan biridir. Şîî tefsirlerin muhtelif yerlerinde “müslüman olarak isimlenen yalancı nâsıbîler”³⁷; “Hz. Ali’nin faziletine dair indirilenleri gizleyen nâsıbîler”³⁸; “müslümanların münafıkları olan nâsıbîler”³⁹ şeklinde yapılan tanımlamalar bu ötekileştirmenin bir yansımasıdır. Şîî tefsirde sadece bir öteki algısı değil; tahkir ve tezyif eden, küçümseyen, muhataplarını batılcı olarak gören bir öteki anlayışı bulunmaktadır. Bu anlayışla muhaliflerin kutsalı çiğnenmekte ve kendileri dışındakilere bir değer atfedilmemektedir. Bu durumu sürdüren bir ekole karşı inananlardan tahammül ve hoşgörü beklemek fantastik bir temenniden öteye geçemeyecektir. Tahammülün olması için en azından konuşup tartışılacak makul bir zeminin olması elzemdir

2. Öteki Algısının Doğurduğu Sonuçlar

2.1. Tekelci Din Anlayışı

Mezhepler, geliştirdikleri görüşlerini yegâne doğru addedercesine bir tutum sergilediklerinde, içine düştükleri durumun mezhep sınırlarını aştığını söylemek mümkündür. Artık din böyle anlayışlar içerisinde mezhebî bir kıskaca alınmış ve mezhep gözlüğüyle din dışı muamelesine tabi tuttukları *diğerlerine* bir şey bırakılmamıştır. Bu da zamanla dinin kendi tekellerindeymiş gibi algılanmasına sebep olacaktır.

Şîî literatürdeki mezhep eksenli rivayetlere bakıldığında dinin inhisarcı bir anlayışla ele alındığını gösteren pek çok örnek bulmak mümkündür. Özellikle imamet merkezli tefsir anlayışları bu inhisarcı anlayışın yansıdığı temel konulardan bir tanesidir. Zira Kur’an’ın tefsiri ancak Peygamber ve İmamlardan gelen rivayetlerle

³² Ebü’n-Nasr Muhammed b. Mes’ud b. Ayyâş b. es-Seleimî el Ayyâşî, *Tefsiru’l-Ayyâşî* (Beyrut: Müessesetü’l-A’lamî li’l-Matbûât, 1991), 1/283; Muhammed b. Muhammed Rıza el-Kummî el-Meşhedî, *Kenzu’d-dekâik ve bahru’l-garâib* (Tahran: Müessesetu Şemsi’d-Duha, 1967), 3/480.

³³ Zebîdî, *Tâcu’l-arûs*, 4/270-282.

³⁴ Mustafa Öz, “Nâsibe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/393.

³⁵ Hüseyin b. Muhammed Âl-i Usfûr, *el-Mehâsinu’n-nefsâniyye fi ecvibeti’l-mesâili’l-Horâsâniyye* (Dâru’l-Levâmi’ li’t-Tahkik ve’n-Neşr, 2018), 250.

³⁶ Ağırkaya, “Ehl-i Sünnet Tesmiyesi”, 888.

³⁷ Feyz-i Kâşânî, *Kitabu’s-sâfi fi tefsiri’l-Kur’an*, 1/250.

³⁸ Feyz-i Kâşânî, *Kitabu’s-sâfi fi tefsiri’l-Kur’an*, 1/311.

³⁹ Feyz-i Kâşânî, *Kitabu’s-sâfi fi tefsiri’l-Kur’an*, 1/150.

caiz olup imamların bu konudaki sözleri peygamberin sözü gibidir.⁴⁰ Böylece imam, nübüvvet mertebesine yükseltilmiştir.⁴¹ Zira nebevî daire sadece Kıyamet gününe kadar devam edecek olan imametle sürecektir.⁴² Masum imamlar dışında kimse sünnetin koruyucusu olamaz. Bu sebeple peygamber ailesine sarılan Ehl-i beyt Şifileri aynı zamanda gerçek Ehl-i sünnettirler.⁴³

Kur'an ilimlerinin tamamı Ehl-i beyt'in uhdesinde⁴⁴ ve ilimde rüşuh sahibi olanlar Hz. Ali ve imamlar olduğu⁴⁵ için Şîa dışındakiler kelamın kabuğuyla uğraşıp asıl özden mahrum kalmışlardır ve bu sebeple kitabın muradını anlamaktan çok uzaktırlar.⁴⁶ Şîa dışındakiler müteşabihlerin tevili konusunda ilimde rüşuh sahibi olan imamlara başvurmadığı ve kimlerin rüşuh sahibi olduğunu da kendi indi görüşleriyle tevil ettikleri için küfre girmiştir.⁴⁷ Özellikle bazı Şifilerin imamet meselesi etrafında düğümlenen hadiselerden hareket ederek İslam'ın en sağlam kaynağı olan Kur'an'ın tahrif edildiği iddiasında bulunmalarını, imamlarda ayrı bir kitabın varlığına inanmalarını ve sahabileri ihanetle itham etmelerini ne İslamî ne tarihî ne de ilmî gerçeklerle bağdaştırmak mümkündür.⁴⁸

Şîa'nın tefsir müktesebatından verilen aşağıdaki örnekler onların tekeli din anlayışlarını mütalaa etmeye yardımcı olacaktır:

Örnek-1: Şif tefsirlerde nakledilen bazı rivayetlere göre sırat-ı müstakimden maksat emiru'l-mü'minin Hz. Ali'dir.⁴⁹ Sırat iki kısımdır, biri dünyada diğeri ise ahirettedir. Dünyadaki sırat imamdır, ona itaat eden cehennemden üzerinden geçip kurtulacak; onu tanımayanın ise ayağı kayıp cehenneme yuvarlanacaktır.⁵⁰ Tevbe, iman ve salih amel ancak hidayetle makbuldür. Hidayet ise ancak emir sahibi olan ehl-i beyt (ten olan imamlar) ile mümkündür.⁵¹

Örnek-2: "Böylece, sizler insanlara birer şahit (ve örnek) olasınız ve Peygamber de size bir şahit (ve örnek) olsun diye sizi orta bir ümmet yaptık..." (el-Bakara 2/143) ayetinde zikredilip insanlara şahit olacak orta ümmet, Allah'ın yeryüzündeki

⁴⁰ Ebû Ca'fer Muhammed b. Hasen b. Alî et-Tûsî, *et-Tibyân fî tefsiri'l-Kur'ân* (Beirut: Dâru İhyâit-Turâsî'l-Arabî, ts.), Mukaddimetü'l-musannif, 1/4.

⁴¹ Ethem Ruhi Fiğlalı, *İmâmîyye Şîası* (Ankara: Selçuk Yayınları, 1984), 215; Gümüsoğlu, *İslam Mezhepleri Tarihi*, 213-222.

⁴² Mahmoud Ayoub, "Konuşan Kur'an-Sessiz Kur'an: -İmâmî-Şif Tefsir'in Esasları ve Gelişimi-", çev. Mustafa Ünver - Ali Bolat, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10 (1988), 427.

⁴³ Muhammed es-Semavî et-Ticânî, *eş-Şîatu hum ehlu's-Sünneh* (Londra: Müessesetü'l-Fecr, ts.), 62.

⁴⁴ Feyz-i Kâşânî, *Kitabu's-sâfi fî tefsiri'l-Kur'an*, 1/54-59.

⁴⁵ Meşhedî, *Kenzu'd-dekâik*, 3/19.

⁴⁶ Feyz-i Kâşânî, *Kitabu's-sâfi fî tefsiri'l-Kur'an*, 1/47.

⁴⁷ Meşhedî, *Kenzu'd-dekâik*, 3/32.

⁴⁸ Gümüsoğlu, *İslam Mezhepleri Tarihi*, 216.

⁴⁹ Feyz-i Kâşânî, *Kitabu's-sâfi fî tefsiri'l-Kur'an*, 1/128; Abd Ali b. Cuma el-Arûsî el-Hüveyzî, *Tefsiru nûri's-sakaleyn*, ts., 1/21.

⁵⁰ Hüveyzî, *Tefsiru nûri's-sakaleyn*, ts., 1/21.

⁵¹ Ebü'l-Kâsım Furat b. İbrâhim İbn Furât el-Kûfî, *Tefsiru Furât el-Kûfî*, thk. Muhammed el-Kazım (Tahran: Şebketu Mektebeti's-Şîa, 1990), 257.

hüccetleri ve şahitleri olan Şîa'dır.⁵²

Örnek-3: “İndirdiğimiz apaçık delilleri ve hidayeti Kitap'ta açıklamamızdan sonra onları gizleyenler var ya, işte onlara hem Allah lânet eder, hem de bütün lânet etme konumunda olanlar lânet eder” (el-Bakara 2/159) ayetinde mevzu bahis edilen apaçık deliller ile bu delilleri gizleyenlere lanet edenler ehl-i beyttir (Şîa).⁵³

Örnek-4: “Yarattıklarımızdan, hakka sarılarak doğru yolu gösteren ve hak ile adaleti gerçekleştiren bir topluluk vardır” (el-A'raf 7/181) ayetinde tavsif edilen topluluk fırkayı nâciyedir ve bu fırka da Şîa'dır.⁵⁴ Ayette hak ile adaleti gerçekleştiren topluluk da imamlardır.⁵⁵

Örnek-5: “Andolsun, Zikir'den (Tevrat'tan) sonra Zebûr'da da, 'Yere muhakkak benim iyi kullarım varis olacaktır' diye yazmıştık” (el-Enbiya 21/105) ayetiyle ilgili olarak zikredilen bir rivayete göre ifade edilen Zikir Allah katındadır, Zebur Hz. Davut'a indirilendir. İndirilen her kitap ilim ehli indindedir. İlim ehli de ehl-i beyttir (imamlar).⁵⁶

Örnek-6: “Onlar, haksız yere, sırf, 'Rabbimiz Allah'tır' demelerinden dolayı yurtlarından çıkarılmış kimselerdir. Eğer Allah'ın, insanların bir kısmını bir kısmıyla defetmesi olmasaydı, içlerinde Allah'ın adı çok anılan manastırlar, kiliseler, havralar ve mescitler muhakkak yerle bir edilirdi. Şüphesiz ki Allah, kendi dinine yardım edene mutlaka yardım eder. Şüphesiz ki Allah, çok kuvvetlidir, mutlak güç sahibidir” (el-Hac 22/40) ayetinde mevzu bahis edilip Allah'ın dinine yardım edenlerle kastedilenler Şîa'dır.⁵⁷

Örnek-7: “Onlar öyle kimselerdir ki, şâyet kendilerine yeryüzünde imkân ve iktidar versek, namazı dosdoğru kılar, zekâtı verir, iyiliği emreder ve kötülüğü yasaklarlar. Bütün işlerin âkıbeti Allah'a aittir” (el-Hac 22/41) ayetinde anlatılanlar Hz. Peygamber'in ehl-i beyti, mehdi ve onun arkadaşlarıdır. Allah onları doğuya ve batıya (yeryüzüne) hâkim kılacak, onlarla dini izhar edip bid'at ve batılları kaldıracaktır.⁵⁸

Örnek-8: “Allah, içinizden, iman edip de salih ameller işleyenlere, kendilerinden önce geçenleri egemen kıldığı gibi onları da yeryüzünde mutlaka egemen kılacağına, onlar için hoşnut ve razı olduğu dinlerini iyice yerleştireceğine, yaşadıkları korkularının ardından kendilerini mutlaka emniyete kavuşturacağına dair vaadde bulunmuştur. Onlar bana kulluk eder ve bana hiçbir şeyi ortak koşmazlar. Artık bundan sonra kimler

⁵² Abd Ali b. Cuma el-Arûsî el-Hüveyzî, *Tefsiru nûri's-sakaleyn* (PDF: Şebeketü'l-İmameyni'l-Haseneyn, ts.), 1/134-135.

⁵³ Feyz-i Kâşânî, *Kitabu's-sâfi fi tefsiri'l-Kur'an*, 1/311, 3/275; Ayyâşî, *Tefsiru'l-Ayyâşî*, 1/90-91; Hüveyzî, *Tefsiru nûri's-sakaleyn*, ts., 1/149.

⁵⁴ Ayyâşî, *Tefsiru'l-Ayyâşî*, 2/45-46; Ebû Ali Eminüddin Fazl b. Hasan b. Fazl Tabersî, *Mecmaü'l-beyân fi tefsiri'l-Kur'an* (Beyrut: Dârü'l-Murtaza, 2006), 4/295.

⁵⁵ Ayyâşî, *Tefsiru'l-Ayyâşî*, 2/45; Hüveyzî, *Tefsiru nûri's-sakaleyn*, ts., 2/104.

⁵⁶ Feyz-i Kâşânî, *Kitabu's-sâfi fi tefsiri'l-Kur'an*, 5/107; Hüveyzî, *Tefsiru nûri's-sakaleyn*, ts., 3/464.

⁵⁷ Tabersî, *Mecmaü'l-beyân*, 7/115.

⁵⁸ Feyz-i Kâşânî, *Kitabu's-sâfi fi tefsiri'l-Kur'an*, 5/147; Hüveyzî, *Tefsiru nûri's-sakaleyn*, ts., 3/506.

inkâr ederse, işte onlar fâsıkların ta kendileridir” (en-Nûr 24/55) ayetinde tavsif edilen kimseler (Hz. Ali'nin soyundan gelen) imamlardır.⁵⁹

2.2. Övgülerin Mezheb Mensuplarına, Yergilerin Diğerlerine Hamledilmesi

Şîî tefsir literatüründe “Şîa ve diğerleri” algısının bariz bir şekilde görüldüğü yukarıda ifade edilmişti. Mezkûr literatürdeki sadece imamet-velayet kurgusu dahi mezhep mensuplarıyla diğerleri arasında keskin bir ayırma sebep olmaktadır. Ancak mezhep içerisindeki öteki algısı sadece imamet-velayet mevzuuyla ilgili değildir. Öteki algısının belirgin olduğu hususlardan biri de övgü-yergi muhtevalı ayetlerin medlulleriyle ilgilidir. Şîî literatürdeki rivayetlere bakıldığında Kur'an muhtevalarındaki övgü ayetlerinin neredeyse tamamı imamlara veya mezhep mensuplarına; yergi ayetleri ise kendi mezheplerine mensup olmayan muhaliflere hasredilmiştir. Şîî literatürde ehl-i beyte izafeten nakledilen şu rivayet bu durumu özetler mahiyettedir:

“Şayet Allah'ın bu ümmetten bir kimseyi hayırla zikrettiğini işitirsen bil ki onlar biziz (ehl-i beyt/imamlar); ama bir kavmi kötülükle zikrettiğini işitirsen bil ki onlar da bizim düşmanlarımızdır.”⁶⁰

Aşağıda verilecek örnekler konunun daha iyi mütalaa edilmesine katkı sağlayacaktır:

Örnek-1: Fatiha suresindeki sırat-ı müstakim imamların yoludur. Rivayetlerde bu “biz, sırat-ı müstakimiz”⁶¹, “sırat-ı müstakim emiru'l-mü'minindir, Ali'dir”⁶² veya “Ali'nin Şîasıdır”⁶³ formuyla zikredilmektedir. Buna mukabil aynı surede zikredilen gazaba uğrayanlar fûlan (Hz. Ebu Bekir), fûlan (Hz. Ömer), fûlan (Hz. Osman) ve nâsibîler; dalalette olanlar ise İmam Ali'yi bilmeyen şüpheçilerdir.⁶⁴

Örnek-2: el-Bakara 2/2 ayetinde bahsedilen *muttakiler*,⁶⁵ el-Bakara 2/143'te bahsedilen *insanlara şahit olacak orta ümmet*, Allah'ın yeryüzündeki hüccetleri ve şahitleri⁶⁶; el-Bakara 2/159'da anlatılan *apaçık deliller ve hidayet* ile kastedilen Şîa veya imamlardır.⁶⁷ Buna mukabil el-Bakara suresindeki “*Sonra bunun ardından kalpleriniz yine katılaştı; taş gibi, hatta daha katı oldu*” (el-Bakara 2/74) ayeti Yahudiler ve Nâsibîler hakkında nazil olmuştur.⁶⁸

Örnek-3: “*İnsanlar arasında Allah'ı bırakıp da O'na ortak koşanlar vardır. Onları,*

⁵⁹ Hüveyzî, *Tefsiru nûri's-sakaleyn*, ts., 3/616.

⁶⁰ Ayyâşî, *Tefsiru'l-Ayyâşî*, 1/24.

⁶¹ Hüveyzî, *Tefsiru nûri's-sakaleyn*, ts., 1/21-22.

⁶² Feyz-i Kâşânî, *Kitabu's-sâfi fi tefsiri'l-Kur'an*, 1/128; Hüveyzî, *Tefsiru nûri's-sakaleyn*, ts., 1/21.

⁶³ Feyz-i Kâşânî, *Kitabu's-sâfi fi tefsiri'l-Kur'an*, 1/128.

⁶⁴ Ali b. İbrahim el-Kummî, *Tefsiru'l-Kummî* (Kum: Müessesetü'l-İmâm el-Mehdî, 2014), 1/54; Ayyâşî, *Tefsiru'l-Ayyâşî*, 1/38-39; Feyz-i Kâşânî, *Kitabu's-sâfi fi tefsiri'l-Kur'an*, 1/129.

⁶⁵ Ayyâşî, *Tefsiru'l-Ayyâşî*, 1/44.

⁶⁶ Hüveyzî, *Tefsiru nûri's-sakaleyn (PDF)*, 1/134-135.

⁶⁷ Feyz-i Kâşânî, *Kitabu's-sâfi fi tefsiri'l-Kur'an*, 1/311, 3/275; Ayyâşî, *Tefsiru'l-Ayyâşî*, 1/90-91; Hüveyzî, *Tefsiru nûri's-sakaleyn*, ts., 1/149.

⁶⁸ Hüveyzî, *Tefsiru nûri's-sakaleyn*, ts., 1/89.

Allah'ı severcesine severler. Mü'minlerin Allah'a olan sevgisi daha güçlü bir sevgidir. Zulmedenler azaba uğrayacakları zaman bütün kuvvetin Allah'ın olduğunu ve Allah'ın azabının pek şiddetli olduğunu bir bilselerdi!" (el-Bakara 2/165) ayetinde "Allah'ı bırakıp ortak koşanlar ile ortak koştuklarını Allah'ı sever gibi sevenler" Allah'ın insanlar için belirlediği imamı bırakıp onun yerine fülân (Hz. Ebu Bekir), fülân (Hz. Ömer) ve fülânı (Hz. Osman) imam edinenler ile onların dostlarıdır. Mezkûr ayette "Allah'a olan sevgisi daha güçlü olan müminler" ise ehl-i beyttir.⁶⁹

Örnek-4: "Her kim de benim zikrimden (Kur'an'dan) yüz çevirirse, mutlaka ona dar bir geçim vardır. Bir de onu kıyamet gününde kör olarak haşrederiz. O da şöyle der: 'Rabbim! Dünyada gören bir kimse olduğum hâlde, niçin beni kör olarak haşrettin? Allah, 'Evet, öyle. Âyetlerimiz sana geldi de sen onları unuttun. Aynı şekilde bugün de sen unutuluyorsun' der. Haddi aşan ve Rabbi'nin âyetlerine inanmayanları işte böyle cezalandırırız. Şüphesiz ahiret azabı daha şiddetli ve daha kalıcıdır" (Tâhâ 20/124-127) ayetlerinde kör olarak diriltilecek olan kimse Hz. Ali'nin velayetinden yüz çevirenlerdir. Ahirette unutulacak kimse ise dünyada iken velayetten yüz çevirendir. Bunlar imamlardan yüz çevirip onları terk ettikleri gibi ahirette azapta bırakılacaklardır. Ayette haddi aşanlar başkasını imamın (Hz. Ali) velayetine ortak edenlerdir. Bunlar inat edip imamlara tabi olmayı terk ederek Allah'ın ayetlerini inkâr etmişlerdir.⁷⁰

Örnek-5: "Sonra onlara, "Allah'ı bırakıp da ortak koştuklarınız nerede?" denilir" (el-Mü'min 40/73) ayetinde ortak koşulan şerikler Allah'ın insanlar için tayin ettiği imamın (Hz. Ali'nin) dışında tabi olunan imamlardır (Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman).⁷¹

Örnek-6: el-Gâşiye suresinin baş tarafındaki terğib mevzu "Dehşeti her şeyi kaplayan felaketin haberi sana geldi mi? O gün birtakım yüzler vardır ki zillete bürünmüşlerdir. Çalışmış, (boşa) yorulmuşlardır. Kızgın ateşe girerler. Son derece kızgın bir kaynaktan içirilirlir. Onlara, acı ve kötü kokulu bir dikenli bitkiden başka yiyecek yoktur. O, ne besler ne de açlıktan kurtarır" (el-Gâşiye 88/1-7) ayetleri nâsibîlerle ilgilidir.⁷² Şîi müfessirlere göre "عاملة ناصبة/Çalışmış fakat boşuna yorulmuşlardır" (el-Gâşiye 88/3) ayeti nâsibîler hakkında nazil olmuştur! İster namaz kılsın ister zina etsin (farketmez), Nâsibîler bu ayetin muhtevasına dâhildir. Zira kulluk etseler de kendilerinden kabul edilmeyecektir.⁷³ Ancak aynı surenin tebşir mevzu "O gün birtakım yüzler vardır ki, nimet içinde mutludurlar. Yaptıklarından dolayı hoşnutturlar. Yüksek bir cennettedirler. Orada hiçbir boş söz işitmezler. Orada akan bir kaynak vardır. Orada yüksek tahtlar, konulmuş kadehler, sıra sıra yastıklar, serilmiş gösterişli yaygılar vardır." (el-Gâşiye 88/7-16) ayetleri ise emiru'l-mü'mininin

⁶⁹ Ayyâşî, *Tefsiru'l-Ayyâşî*, 1/91.

⁷⁰ Hüveyzî, *Tefsiru nûri's-sakaleyn*, ts., 3/405-406.

⁷¹ Hüveyzî, *Tefsiru nûri's-sakaleyn*, ts., 4/536.

⁷² Kummî, *Tefsîru'l-Kummî*, 3/1151; Hüveyzî, *Tefsiru nûri's-sakaleyn*, ts., 5/564.

⁷³ Kummî, *Tefsîru'l-Kummî*, 3/1151; Feyz-i Kâşânî, *Kitabu's-sâfi fi tefsiri'l-Kur'an*, 7/466; Meşhedî, *Kenzu'd-dekâik*, 14/287.

tâbileri (Şîa) hakkındadır.⁷⁴

Örnek-7: “Şimdi, yüzüstü kapanarak düşe kalka yürüyen mi daha doğru gider, yoksa dosdoğru bir yolda dimdik yürüyen mi?” (el-Mülk 67/22) ayetinde temsil edilen Hz. Ali'nin velayetidir. Bundan sapan yüz üstü sürünmekte, ona tabi olan dosdoğru yolda yürümektedir.⁷⁵ Zira Hz. Ali'nin Şiâsı, Allah'ın velayetle kendilerine nimette bulunduğu kimselerdir.⁷⁶

2.3. Fikrî Kısır Döngülere Savrulma

Tefsir literatüründe zikredilen kaynaklar incelendiğinde hemen bütün tefsirlerde az-çok mezhebî bir yönün olduğu yukarıda ifade edilmişti. Bu mezhebî yön kimi zaman belli bir mezhebin esaslarını savunma kimi zaman da usûlünü benimseme olarak kendini göstermektedir. Aslında bir usûlün takip edilmesi çoğu zaman ancak bir mezhep disiplini içerisinde mümkün olabilmektedir. Bir başka ifadeyle sistematik hale getirilip takip edilen bir usûl için de mezhep nitelendirmesi yapmak mümkündür.

Müfessirlerin mezhep disiplinine bağlı bir usûl takip etmeleri haddi zatında yerilecek bir durum olmayıp bilakis entelektüel düşünce anlamında birçok zenginlik sebebi olduğu müsellemdir. Bu zenginliğin dallanıp budaklanarak büyümesinin ise ortak paydaların korunmasına ve fikrî-dinî ötekileştirmelere sebep olacak taassupvarî tevillerin yapılmamasına bağlı olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü ortak paydalar gözetilmediğinde düşünceler artık bir ideolojiye dönüşmekte ve kendi ideolojisinden olmayanlara öteki muamelesi yapılmaktadır. Bu durumda artık mezhebî aidiyet *doğrunun* kıstası kabul edilerek karşı taraf potansiyel olarak *yanlış* addedilerek, *yanlış* olarak kabul edilen tarafın ne söylediği artık bir anlam ifade etmemiş olmaktadır. Mamafih mezhebî esasları savunmak, kendi ideolojisine bağlı müntesipleri ikna etmek ve aynı aidiyeti taşımayanları kötülemek temel gaye haline getirilmektedir.

Mezkûr durumun fikrî bir kısır döngüye dönüşmesinin doğurduğu sonuçları üç maddede toplamak mümkündür: **1)** Mezhebî aidiyeti önceleyerek kendi esaslarını savunmak için batıl tevellere başvurma ve bunları doğrulamak için ısrar etme. **2)** Aynı aidiyeti paylaşmadığı muhataplarını yanlışlamak için batıl teviller yapma ve bunlarda ısrar etme. **3)** Tarafların birer rakip gibi hareket ederek birbirlerinin doğrularından kendilerini mahrum bırakması.

Şîi doktrinin tefsirlerine bakıldığında bazı mezhep esaslarının fikrî bir kısır döngüye dönüştüğü rahatlıkla görülebilir. Özellikle imamet nazariyesinin kördüğüm mesabesinde hemen her ayetle ilişkilendirilmiş olması; insanların inanç durumlarının imametle tespitine çalışılması bu fikrî kısır döngünün merkezinde yer almaktadır. Öyle ki inanmanın şartı imamet-velayet kabulüne bağlanmakta; inkârın sebebi ise imamet-velayet reddiyle izah edilmektedir.

⁷⁴ Kummî, *Tefsîru'l-Kummî*, 3/1151.

⁷⁵ Hüveyzî, *Tefsîru nûri's-sakaleyn*, ts., 1/23.

⁷⁶ Hüveyzî, *Tefsîru nûri's-sakaleyn*, ts., 1/24.

Aşağıdaki örnekler Şîi doktrinin Kur'an ayetlerine getirdiği kimi yorum ve rivayetlerde nasıl fikrî bir kısır döngüye girdiği bariz bir şekilde görülmektedir:

Örnek-1: *"İnsanlardan, inanmadıkları hâlde, 'Allah'a ve ahiret gününe inandık' diyenler de vardır"* (el-Bakara 2/8). Şîa tefsirlerinde nakledilen rivayetlere göre ayette geçen *"Allah'a ve ahiret gününe inandık dedikleri halde inanmayan münafıklar (!)"* ilk iki halifenin de dâhil olduğu özellikle imamet ve hilafette Hz. Ali'nin seçilmesine taraftar olmayan sahabilerdir.⁷⁷

Örnek-2: *"Onlar, Allah'a verdikleri sözü, pekiştirilmesinden sonra bozan, Allah'ın korunmasını emrettiği bağları (iman, akrabalık, beşerî ve ahlâkî bütün ilişkileri) koparan ve yeryüzünde bozgunculuk yapan kimselerdir. İşte onlar ziyana uğrayanların ta kendileridir"* (el-Bakara 2/27) ayetinde *"Allah'a verdikleri sözü bozanlar"* Allah'ın rubûbiyeti, peygamberin nübüvveti ve Hz. Ali'nin imameti konusunda ahitlerini bozanlardır.⁷⁸ Ayetteki *"Allah'ın korunmasını emrettiği bağlar"* ile kastedilen ise emirü'l-mü'minin ve imamlardır.⁷⁹

Örnek-3: *"Derken, Âdem (vahy yoluyla) Rabbinden birtakım kelimeler aldı, (onlarla amel edip Rabb'ine yalvardı. O da) bunun üzerine tövbesini kabul etti. Şüphesiz O, tövbeleri çok kabul edendir, çok bağışlayandır"* (el-Bakara 2/37) ayetinde Hz. Âdem'in birtakım kelimelerle Allah'a yalvardığı ve böylece tevbesinin kabul edildiği anlatılmaktadır. Şîa kaynaklarında zikredilen bir rivayete göre Hz. Âdem affedilmesi için Hz. Muhammed (s), Hz. Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin ile tevessül ederek Allah'a yalvardı ve bu tevessül hürmetine Allah da onu affetti.⁸⁰

Örnek-4: *"Artık siz Allah'a, peygamberine ve indirdiğimiz nûra iman edin. Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır"* (et-Tegâbun 64/8) ayetinde nûr ile kastedilen emirü'l-mü'minin Ali'dir.⁸¹ Zira ehl-i beytten olan imamlar Allah'ın indirdiği nûrdur.⁸² Aynı şekilde el-A'raf 7/157 ayetinde indirilen nûr ile kastedilen yine Hz. Ali ve imamlardır.⁸³ Zira imamlar Allah'ın yer ve gökteki nûrudur.⁸⁴

Örnek-5: *"Allah, size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emrediyor. Doğrusu Allah, bununla size ne güzel öğüt veriyor! Şüphesiz ki Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir"* (en-Nisâ 4/58) ayetinde verilmesi emredilen emanetler ile kastedilen ehl-i beyt ve imamlardır. Allah önceki imama yanında bulunan kitap, ilim ve silah gibi emanetleri kendisinden sonraki imama vermesini emretmektedir.⁸⁵

Örnek-6: *"Sonra biz, o kitabı kullarımızdan seçtiğimiz kimselere miras olarak*

⁷⁷ Feyz-i Kâşânî, *Kitabu's-sâfi fi tefsiri'l-Kur'an*, 1/138.

⁷⁸ Feyz-i Kâşânî, *Kitabu's-sâfi fi tefsiri'l-Kur'an*, 1/155.

⁷⁹ Kummî, *Tefsîru'l-Kummî*, 1/62.

⁸⁰ Feyz-i Kâşânî, *Kitabu's-sâfi fi tefsiri'l-Kur'an*, 1/176.

⁸¹ Kummî, *Tefsîru'l-Kummî*, 3/1075-1076; Feyz-i Kâşânî, *Kitabu's-sâfi fi tefsiri'l-Kur'an*, 7/209.

⁸² Küleynî, *el-Kâfi*, 1/114-115.

⁸³ Küleynî, *el-Kâfi*, 1/114.

⁸⁴ Küleynî, *el-Kâfi*, 1/114-115.

⁸⁵ Küleynî, *el-Kâfi*, 1/165.

verdik. Onlardan kendine zulmedenler vardır. Onlardan ortada olanlar vardır. Yine onlardan Allah'ın izniyle hayırlı işlerde öne geçenler vardır. İşte bu büyük lütuftur" (Fâtır 35/32) ayetinde "hayır işlerinde öne geçenler" imamlar; "kendilerine zulmeden kimseler" ehl-i beytten olan imamları tanımayanlar; "ortada olanlar" ise imamları tanıyanlardır.⁸⁶

2.4. İlgisiz Tevillerle Nasları Tahrif Etme

Tefsir ve tevil arasında bazı farklar zikredilmekle beraber her ikisinin de kelam-ı ilahînin mekasidini anlamaya matuf ortak bir paydada buluştuklarını söylemek mümkündür. Bu anlamda murad-ı ilahiye anla(t)ma çabaları tarih boyunca sürmüş ve her dönemde farklı problemler beraberinde farklı yorumları da getirmiştir. Dinin izin verdiği mecradan çıkmadığı sürece bu farklı yorumların birer zenginlik olduğu müsellemdir.

Allah kelamı olan Kur'an'daki eşsiz dil özellikleri, aynı metnin farklı okumalara müsait olması, müphem ve müteşabihlerin varlığı gibi hususlar kimi zaman indi tevillerin yapılmasına da yol açabilmiştir. Özellikle mezhep eksenli tefsirlerde bu durumlar daha belirgin olabilmektedir. Örneğin Şîf tefsir anlayışındaki zahirî-bâtınî mana ayırımı bu durumun fazlaca suistimal edilmesine imkân vermiştir. Zira onlara göre Kur'an'ın bir tenzil bir de tevil boyutu; tevil/yorum boyutunun da zahir ve bâtin tarafı vardır.⁸⁷ Onlara göre Allah Kur'an'ın zahirini tevhid, nübüvvet ve risalete çağırmaya; batınını da imamet, velayet ve buna bağlı şeylere çağırmaya has kılmıştır.⁸⁸

İlimde rüşuh sahipleri emirü'l-mü'minin ve ondan sonra gelen imamlar olup bunlar Kur'an'ın tamamının tevilini bilirler.⁸⁹ Kur'an'ın hem zahir manasını hem de batın manası yalnızca Ehl-i beytten gelir. İmamlar her iki manayı da bilirler ancak diğerleri değil batınını zahirin bile birçoğunu bilmezler. Bu sebeple Ehl-i beytten gelen manayı, anlaşılmasa bile, kabul etmek gerekir.⁹⁰ Bu anlayışla Şîa batın manaya da dayanarak birçok hurafeyi tefsire sokmuştur.⁹¹

Şîa'da tefsir sayesinde inananlar ile onların liderleri arasında bir ilişki tesis edilmektedir.⁹² Hz. Peygamber'in vefatından sonra Allah kelamı, sessiz Kur'an olarak kalırken; yaptıkları tefsir ve tevillerle imamlar, konuşan Kur'an misyonu yüklenmektedirler.⁹³ Şîa, mezhep görüşlerini teyid eden delilleri Kur'an'da bulamayınca ayetleri ve hadisleri kendi mezhepleri doğrultusunda tevil yoluna gitmiştir.⁹⁴ Böyle bir tevil anlayışının fayda değil zarar getireceği ise müsellemdir.

⁸⁶ Küleynî, *el-Kâfi*, 1/127-128.

⁸⁷ Öztürk, "Şîf-İmâmî Tefsir Kültürünün Genel Karakteristikleri", 267.

⁸⁸ Ateş, "İmamiyye Şiasının Tefsir Anlayışı", 159.

⁸⁹ Küleynî, *el-Kâfi*, 1/126-127.

⁹⁰ Ateş, "İmamiyye Şiasının Tefsir Anlayışı", 159.

⁹¹ Ateş, "İmamiyye Şiasının Tefsir Anlayışı", 160.

⁹² Ayoub, "Konuşan Kur'an-Sessiz Kur'an", 423.

⁹³ Ayoub, "Konuşan Kur'an-Sessiz Kur'an", 429.

⁹⁴ Özek, "İmamiye-İsnaaşeriye Şiası ve Tefsir Anlayışı", 220.

Aşağıdaki örnekler bu tevil anlayışının mütalaa edilmesine katkı sağlayacaktır:

Örnek-1: “*İkisi (cennet ve cehennem) arasında bir sur, A’râf üzerinde de birtakım adamlar vardır. Cennet ve cehennemliklerin hepsini simalarından tanımaktadırlar. Cennetliklere, ‘Selâm olsun size!’ diye seslenirler. Onlar henüz cennete girmemişlerdir, ama bunu ummaktadırlar*” (el-A’raf 7/46) ayetinde A’râf üzerindeki adamlar ile kastedilenler imamlardır.⁹⁵ Şîi tefsirlerde bu ayetle ilgili özetle şu bilgiler nakledilmektedir: “İmamalar A’raf’ta tâbileriyle beraber dururlar. İmamlar, tâbilerinden günahkâr olanlara ‘bakın kardeşleriniz cennete hesapsız olarak girdiler; düşmanlarınıza bakın onlar da ateşterler’ derler. Daha sonra imamlar ateşteki düşmanlarına seslenir ve onlara ‘bakın bunlar benim tâbilerim ve kardeşlerim, hani siz daha dünyada iken onların Allah’ın rahmetine erişemeyeceklerine dair yeminler ediyordunuz’ derler. Sonra imamlar tâbilerine ‘bir korku ve üzüntü olmaksızın girin cennete’ diye seslenirler...”⁹⁶ Zira imamları tanıyıp imamların da kendilerini tanıdıkları cennete; imamları inkâr edip imamların kendilerini kabul etmedikleri cehenneme girerler.⁹⁷

Örnek-2: “*Gerçekten bu Kur’an en doğru olan yola götürür ve iyi işler yapan mü’minler için büyük bir mükâfat olduğunu müjdelir*” (İsra 17/9) ayetinde Kur’an’ın götürdüğü yol imamın (Ali) yolu veya velayettir.⁹⁸

Örnek-3: “*Allah, göklerin ve yerin nûrudur. O’nun nûrunun temsili şudur: Duvarı bir hücre; içinde bir kandil, kandil de bir cam fânûs içinde. Fânûs sanki inci gibi parlayan bir yıldız. Mübarek bir ağaçtan, ne doğuya, ne de batıya ait olan zeytin ağacından tutuşturulur. Bu ağacın yağı, ateş dokunmasa bile neredeyse aydınlatacak (kadar berrak)tır. Nûr üstüne nûr. Allah, dilediği kimseyi nuruna iletir. Allah, insanlar için misaller verir. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir*” (en-Nûr 24/35) ayetindeki “hücre/مشكوة” Hz. Fatıma; “içindeki kandil/فيها مصباح” Hz. Hasan; “cam bir fanustaki kandil/الزجاجة كانها كوكب دري” Hz. Hüseyin; “inci gibi parlayan fanus/الزجاجة كانها كوكب دري” Hz. Fatıma’dır ki onun diğer kadınlara göre bir inci olduğunu ifade etmektedir.⁹⁹

Örnek-4: “*İnkâr edenlere gelince; onların amelleri ıssız bir çöldeki serap gibidir. Susamış kimse onu su sanır. Yanına geldiğinde hiçbir şey bulamaz. (Tıpkı bunun gibi kâfir de hesap günü amellerinden bir şey bulamaz). Ancak Allah’ı yanında bulur da Allah onun hesabını tastamam görür. Allah, hesabı çabuk görendir*” (en-Nûr 24/39). Şîi tefsirlerde yer alan bazı rivayetlere göre bu ayette Allah Teâlâ Hz. Ali ve soyundan gelecek imamlar hakkında münakaşa edenlerin amellerini bir seraba benzeterek bir örnek vermektedir.¹⁰⁰

Örnek-5: “*Yahut (inkârcıların küfür içindeki hâlleri) derin bir denizdeki karanlıklar gibidir. (Bir deniz ki) onu dalga üstüne dalga kaplıyor, üstünde de bulutlar*

⁹⁵ Kummî, *Tefsîru’l-Kummî*, 1/339; Feyz-i Kâşânî, *Kitabu’s-sâfi fi tefsiri’l-Kur’an*, 3/175-176.

⁹⁶ Kummî, *Tefsîru’l-Kummî*, 1/339-340.

⁹⁷ Feyz-i Kâşânî, *Kitabu’s-sâfi fi tefsiri’l-Kur’an*, 3/176.

⁹⁸ Feyz-i Kâşânî, *Kitabu’s-sâfi fi tefsiri’l-Kur’an*, 4/390.

⁹⁹ Küleynî, *el-Kâfi*, 1/115; Kummî, *Tefsîru’l-Kummî*, 2/707.

¹⁰⁰ Kummî, *Tefsîru’l-Kummî*, 2/710-711.

var. Karanlıklar üstüne karanlıklar. İnsan, elini çıkarsa neredeyse onu bile göremez. Kime Allah nûr vermezse, onun için nûr diye bir şey yoktur” (en-Nûr 24/40) ayetinde “(derin denizdeki) karanlıklar/ كظلمات” Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer; “denizi örten dalga/ يغشاه موج” Hz. Osman (na’sel); “(diğer bürüyen) dalga/ من فوقه موج” Talha ve Zübeyr; “yığılmış karanlıklar/ بعضها فوق بعض” Muaviye, Yezid ve Ümeyye oğullarının fitneleri; “Allah’ın nur vermediği/ ومن لم يجعل الله له نوراً” Allah’ın ehl-i beytten bir imama tabi olmayı nasip etmediği kimsedir.¹⁰¹

Örnek-6: “Onlar ağızlarıyla Allah’ın nurunu söndürmek istiyorlar. Hâlbuki kâfirler istemeseler de Allah nurunu tamamlayacaktır” (es-Saff 61/8) ayetinde “söndürülmek istenen Allah’ın nuru” müminlerin emirinin (Ali) velayetidir. İnkarcılar istemese de Allah imamet nurunu tamamlayacaktır.¹⁰²

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Mezhep eksenli tefsirlerin en belirgin özelliklerinden biri dinin temel iki referansı olan Kuran ve sünnetten kendilerini destekleyecek deliller bulmaya çalışmaktır. Her mezhebin kendi esaslarını tahkim edecek yeterli derecede açık deliller bulması ise son derece zordur. Bu durumda birçok delil tevil yoluyla sağlanmaktadır. Sadece tevil yeterli gelmediğinde devreye zahir-batın mana hatta daha ötesi batının batını türü manalardan bahsedilmektedir.

Öncelikle siyasi ihtilaflarla başlayan imamet meselesi Şia tarafından dinî bir inanca dönüştürülmüş ve bununla da iktifa edilmeyerek en temel mesele haline getirilmiştir. Öyle ki dinî alanda söz söyleme hakkı imamlara hasredilmiş, imamlar peygamberlerin gerçek mirasçıları sayılmıştır. Nübüvvet kurumunun görevini onlar sürdürecektir.

Şia, inanç esaslarına dönüştürdüğü siyasi meseleler için Kur’an ve sünnetten deliller bulamayınca; bu iki kaynağı kendi esasları çerçevesinde tevil etme yoluna gitmiş ve bu konuda kendi kendisini ötekileştirerek nasları tahrif etmiştir. Yukarıda farklı başlıklar altında verilen örnekler bu durumu açıkça göstermektedir. Bu meyanda Kur’an’daki bütün medihleri imamlara ve tâbilerine; bütün kötülerini ise onların düşmanlarına hamletmeleri; hemen bütün nasları imamet-velayet ile ilişkilendirmeleri; sadece kendi müntesiplerinin kurtulacağına inanmaları gibi hususlar düşülen kısır döngüyü özetler mahiyettedir.

Şîa’nın tefsir kaynaklarındaki kimi rivayetler incelendiğinde İslam inancının birincil kaynağı olan Kur’an’ın bir mezhep kitabı hüviyetine sokulduğunu söylemek mümkündür. Bu anlamda gerek Hz. Ali ve onun soyundan gelenlerin imametini ispat etmeye çalışma gerekse muhalif olan herkesi potansiyel bir hasım olarak görme konusundaki kısır döngü tefsirdeki biz ve öteki algısının açık bir yansımasıdır.

Bu ötekileştirmenin sebebi Şîf olmayanlar değil bizzat Şîa’nın kendisidir. Binaenaleyh mezkûr durum son bulmadan Şîa ile yakınlaşma temennileri fantastik

¹⁰¹ Küleynî, *el-Kâfi*, 1/115; Kummî, *Tefsîru’l-Kummî*, 2/711.

¹⁰² Küleynî, *el-Kâfi*, 1/115; Feyz-i Kâşânî, *Kitabu’s-sâfi fi tefsiri’l-Kur’an*, 7/182.

bir iyimserlikten öteye geçmeyecektir. Makul bir düzlemde ortak bir paydada buluşmak için en azından dinin kutsallarına saygı esasının ihlal edilmemiş olması elzemdir. Hâlbuki Şîi doktrin başta ilk iki halife olmak üzere imamet meselesinde kendi ideolojilerini desteklemeyen herkese lanet yağdırmaktadır. Kur'an ayetlerini bu ideolojiye alet ederek tahrif etmektedir. Bu durum sürdüğü müddetçe ortak payda temennileri beyhudedir.

Burada kimi rivayetlerin eskide kaldığı, bunların uydurma olduğu şeklinde bir itiraz gelebilir ancak bu rivayetler günümüzde de yazılan kaynaklarda nakledilmektedir. Şayet Şîa bunların uydurma olduğunu kabul ediyorsa neden bunlardan vazgeçmemekte veya neden sahip çıkmaktadır. Ayrıca Şîi doktrin, hâkim olduğu bölgelerde, tefsir kaynaklarındaki tavrı nakzeder bir davranış göstermediği, bilakis günümüzde de yaklaşımını sürdürerek hemen bütün enerjisini bulunduğu coğrafyada bir Şîi hilali oluşturma gayretinde olduğu müsellemdir.

Mezhep eksenli tefsirlerde her daim mezhep esaslarını öne çıkaran tevillerin bulunması mümkündür. Ancak belirleyici olacak kriter dinin temel esasları ve sağlam kaynaklarıdır. Dinin temel referanslarına muhalif tevellere tahammül beklemek fazlaca bir iyimserlik olacaktır. Bu sebeple öncelikle ötekileştiren inhisarcı anlayışların ortak bir zemine gelmesi elzemdir. Bu zemine gelmeden "ötekileştiriyoruz" söylemi bir şark kurnazlığını çağrıştırmaktadır.

KAYNAKÇA

- Ağırkaya, Güven. "Ehl-i Sünnet Tesmiyesinin Mezhebi Tefsirlerdeki İzdüşümleri". *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (Haziran 2020), 873-898.
- Âl-i Usfûr, Hüseyin b. Muhammed. *el-Mehâsinu'n-nefsâniyye fi ecvibeti'l-mesâili'l-Horâsâniyye*. Dâru'l-Levâmi' li't-Tahkik ve'n-Neşr, 2018.
- Ateş, Süleyman. "İmamiyye Şiasının Tefsir Anlayışı". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20/ (1975), 147-172.
- Ayoub, Mahmoud. "Konuşan Kur'an-Sessiz Kur'an: -İmâmî-Şîi Tefsir'in Esasları ve Gelişimi-". çev. Mustafa Ünver - Ali Bolat. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10 (1988), 423-443.
- Ayyâşî, Ebü'n-Nasr Muhammed b. Mes'ud b. Ayyâş b. es-Selemî. *Tefsiru'l-Ayyâşî*. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetü'l-A'lamî li'l-Matbûât, 1991.
- Feyz-i Kâşânî, Molla Muhsin Muhammed b. Murtaza. *Kitabu's-sâfi fi tefsiri'l-Kur'an*. thk. Seyyid Muhsin Hüseyinî el-Emînî. 7 Cilt. İran: Dâru'l-Kütübi'l-İslamiyye, 1998.
- Fığlalı, Ethem Ruhi. *İmâmiyye Şîası*. Ankara: Selçuk Yayınları, 1984.
- Fîrûzâbâdî, Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Yakub b. Muhammed. *el-Kâmûsu'l-muhît*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2005.
- Furât el-Kûfî, Ebü'l-Kâsım Furat b. İbrâhim İbn. *Tefsiru Furât el-Kûfî*. thk. Muhammed

- el-Kazım. Tahran: Şebketu Mektebeti's-Şîa, 1990.
- Gümüşoğlu, Hasan. "Ehl-i Sünnet ve İmamiyye Şiasının Ehl-i Beyt Kavramına Yükladıkları Anlamlar". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/2 (2014), 291-318. <https://doi.org/10.18505/cuifd.254726>
- Gümüşoğlu, Hasan. *İslam Mezhepleri Tarihi*. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 10. Basım, 2018.
- Halil b. Ahmed, Ebû Abdurrahman. *Kitâbü'l-ayn*. thk. Mehdi el-Mahzûmî - İbrâhim es-Sâmerrâî. 8 Cilt. Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl, ts.
- Hüveyzî, Abd Ali b. Cuma el-Arûsî. *Tefsiru nûri's-sakaleyn*. 5 Cilt, ts.
- Hüveyzî, Abd Ali b. Cuma el-Arûsî el-. *Tefsiru nûri's-sakaleyn*. 5 Cilt. Şebketü'l-İmameyni'l-Haseneyn. Erişim 30 Haziran 2020. <http://alhasanain.org/arabic/?com=book&id=1249>
- İbn Manzûr, Muhammed bin Mûkerrem bin Ali Ebû'l-Fadl Cemâleddin. *Lisânu'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1994.
- Kummî, Ali b. İbrahim. *Tefsîru'l-Kummî*. 3 Cilt. Kum: Müessesetü'l-İmâm el-Mehdî, 2014.
- Küleynî, Ebû Cafer Muhammed b. Yakub b. İshâk. *el-Kâfi*. 8 Cilt. Beyrut: Menşûrâtü'l-Fecr, 2007.
- Meşhedî, Muhammed b. Muhammed Rıza el-Kummî. *Kenzu'd-dekâik ve bahru'l-garâib*. 14 Cilt. Tahran: Müessesetu Şemsi'd-Duha, 1967.
- Öz, Mustafa. "Nâsibe". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/393-394. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Öz, Mustafa. "Şîa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/111-114. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Özek, Ali. "İmamiye-İsnaaşeriye Şiası ve Tefsir Anlayışı". *Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu*. İstanbul: İslami İlimler Araştırma Vakfı Yayınları, 1993.
- Öztürk, Mustafa. *Kur'an ve Aşırı Yorum*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2014.
- Öztürk, Mustafa. "Şîf-İmâmî Tefsir Kültürünün Genel Karakteristikleri". *Tarihten Günümüze Kur'an'a Yaklaşımlar*. ed. Bilal Gökkır vd. İstanbul: İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi Yayınları, 1. Basım, 2010.
- Tabersî, Ebû Ali Eminüddin Fazl b. Hasan b. Fazl. *Mecmaü'l-beyân fî tefsiri'l-Kur'ân*. 10 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Murtaza, 2006.
- Ticânî, Muhammed es-Semavî. *eş-Şîatu hum ehlu's-Sünneh*. Londra: Müessesetü'l-Fecr, ts.

- Topaloğlu, Bekir & Çelebi, İlyas. *Kelam Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2010.
- Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Hasen b. Alî. *et-Tibyân fî tefsiri'l-Kur'ân*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.
- Üzüm, İlyas. "Mezhep". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/526-532. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Zebîdî, Muhammed b. Abdirrezzak el-Hüseynî Ebü'l-Feyz Murtaza. *Tâcu'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*. 40 Cilt. Dâru'l-Hidâye, ts.